

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

TABIIY YO'NALISH TALABALARINING LEKSIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH MAZMUNI VA VOSITALARI

Kamalova Nilufar Dilshod qizi

Namangan davlat universiteti tayanch-doktoranti

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15176538>

***Annotatsiya.** Ushbu maqolada talabalar o'rtasida leksik kompetensiyani rivojlantirishning muhimligi va uni oshirish uchun qo'llaniladigan metodlar haqida so'z yuritiladi. Leksik kompetensiya til o'rganishning ajralmas qismidir va tilni to'g'ri va samarali ishlatishda, so'z boyligini kengaytirishda katta ahamiyatga ega. Mavzu doirasida leksik kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlari va uning rivojlanishiga xizmat qiladigan pedagogik vositalar tahlil qilinadi. Ushbu ishda leksik kompetensiyani oshirishda foydalaniladigan o'quv metodlari, mashqlar, o'yinlar, so'z boyligini kengaytirishga yordam beradigan interaktiv texnologiyalar, shuningdek, talabalar tilida ko'nikmalarni rivojlantirishga qaratilgan boshqa usullar ko'rib chiqiladi. Bularning barchasi til o'rganish jarayonini yanada samarali qilishga xizmat qiladi.*

***Kalit so'zlar:** leksik kompetensiya, til o'rganish, o'quv metodlari, interaktiv texnologiyalar, so'z boyligi, pedagogik vositalar, talabalar, til ko'nikmalari, samarali ta'lim.*

***Annotation.** This article discusses the importance of developing lexical competence among students and the methods used to enhance it. Lexical competence is an integral part of language learning and plays a crucial role in using the language correctly and effectively, as well as in expanding vocabulary. The article analyzes the key components of lexical competence and the pedagogical tools that contribute to its development. It also explores the teaching methods, exercises, games, interactive technologies that help in expanding vocabulary, and other methods aimed at improving students' language skills. All of these serve to make the language learning process more effective.*

***Keywords:** lexical competence, language learning, teaching methods, interactive technologies, vocabulary, pedagogical tools, students, language skills, effective education.*

Xorijiy tillarni o'rganishga oid kompetensiyalarni rivojlantirish bugungi zamonaviy ta'limning muhim vazifalaridan biri sanaladi. Talabalarda chet tilini o'qitish va o'z faoliyatlarida sohaga doir bilimlarini boyitishlari, xorijiy tajribalarni o'zlashtirishi va o'z faoliyatiga samarali tadbiiq etish ko'nikmasini rivojlantirishda, xorijiy tilda o'z fikrlarini ravon va tushunarli bayon etishlarida ularda og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, xorijiy til sifatida tabiiy yo'nalishi talabalariga chet tilida og'zaki nutq ko'nikmalarini rivojlantirish tuzilmasi va asosiy komponentlarini aniqlashtirish tadqiqot ishida belgilab olingan maqsadni amalga oshirishda ustuvor yo'nalishini belgilab beradi. **Tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirish mazmuni nimalardan iborat bo'lishi kerak? Avvalo mazmun terminiga ta'rib bersak:**

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

Mazmun– tilshunoslik, adabiyotshunoslik, fan va boshqa sohalarda turli ma'nolarga ega bo'lib, asosan biror narsa yoki hodisaning ichki mohiyatini, asosiy mazmunini, tarkibini anglatadi. Uning ba'zi asosiy ma'nolari:

Matn yoki asarning mohiyati: Mazmun, biror matn, asar yoki suhbatning asosiy g'oyasi yoki fikrlarini ifodalaydi. Masalan, kitobning mazmuni uning asosiy voqealari, g'oyalari yoki mavzusini bildiradi.

Tarkib: Mazmun, biror narsa yoki jarayonning tarkibini ham ifodalaydi. Masalan, darsning mazmuni — o'qitilayotgan mavzu va uning asosiy jihatlari, ilmiy tadqiqotning mazmuni esa uning maqsadi va natijalaridir.

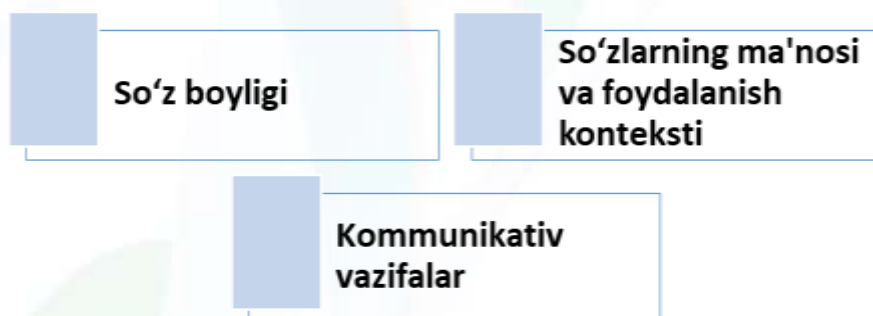
Tushuncha yoki ma'no: Mazmun, biror so'z, ibora yoki belgi orqali bildirilgan ma'no yoki mazmuni ham bo'lishi mumkin. Misol uchun, biror iboraning mazmuni, uning asl ma'nosini anglatadi.

Umuman olganda, mazmun – bu narsa yoki jarayonning ichki ma'nosi, mohiyati yoki asosiy tarkibi hisoblanadi.

J. Jalolov leksik kompetensiyani quyidagicha ta'riflaydi:

Leksik kompetensiya – bu tilshunoslikda so'z boyligi, ya'ni so'zlarni to'g'ri va samarali ishlatish qobiliyati va bu so'zlarni kommunikativ vaziyatda to'g'ri qo'llay olish mahoratini bildiradi. Jalolov, leksik kompetensiyani tilning mazmuniy, semantik va funksional jihatlari o'rganish bilan bog'laydi va u o'quvchilarning so'z boyligini, so'zlarni kontekstga mos ravishda ishlatish ko'nikmalarini rivojlantirishni ta'kidlaydi.

Shuningdek, leksik kompetensiyaning tarkibiga quyidagi asosiy komponentlar kiradi(1-rasmga qarang):

1-rasm. Leksik kompetensiyaning tarkibidagi asosiy komponentlar

So'z boyligi: Talabalar o'rgangan so'zlar va iboralar orqali o'z fikrlarini aniq va to'g'ri ifodalashlari kerak.

So'zlarning ma'nosi va foydalanish konteksti: So'zlarning ma'nosi va ularni qanday kontekstda ishlatish kerakligini tushunish.

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

Kommunikativ vazifalar: Leksik kompetensiya talabalar uchun soʻzlarni turli kommunikativ vaziyatlarda qoʻllash imkoniyatini beradi, shu jumladan ilmiy, professional yoki kundalik muloqotda.

Jalolovning fikriga koʻra, leksik kompetensiya nafaqat soʻzlarning maʼnosini bilishni, balki ularni aniq va toʻgʻri kontekstda ishlatishni ham oʻz ichiga oladi. Bu, talabalarni faqatgina tilni bilishga emas, balki uni samarali va maqsadli ishlatishga oʻrgatadi.

Shuningdek, professor J.Jalolov:–“Munozarali metodik tushunchalardan yana biri — bu „bilim, malaka, koʻnikma“ terminlari tizmasidir. Taʼlimshunoslikda turgʻun va asosli ushbu tushunchalar chet til oʻqitish mazmuniga tasodifan kirib kelgan. Sababi, aksariyat oʻquv predmetlarida (fan asoslari oʻrganiladiganlarida) uchala tushunchani qabul qilish maʼqul topilgan. Chet til faoliyat oʻrgatuvchi oʻquv predmeti boʻlganidan, bilimni oʻqitish mazmunida qism deb tan olish gʻayriilmiy hisoblanadi. Nutq koʻnikmasi tarkibida bilim singdirilgan boʻladi. Shuning uchun darsda chet tilda bilimlar atayin bayon etilmaydi, oʻquvchilarga ular haqida maʼruzalar oʻqilmaydi, bilimni ataylab tekshirish mashgʻulotlari oʻtkazilmaydi, uning oʻzlashtirilishi koʻnikma (va malaka)da nazorat etib boriladi. Koʻnikma va malakaning chet til oʻqitish mazmuniga kiritilishini esa barcha nufuzli metodistlar maʼqullaydi. Koʻnikma malaka uchun oʻziga xos pogʻona boʻlganidan, yakuniy malaka hisobga olinadi. Bayon etilgan ilmiy-metodik fikr-mulohazalarni hisobkitob qilib, shuni taʼkidlash joizki, chet til oʻqitish mazmuni tarkibi „nutq mavzulari“, „nutq malakalari“ va „til materialı“dan iborat.

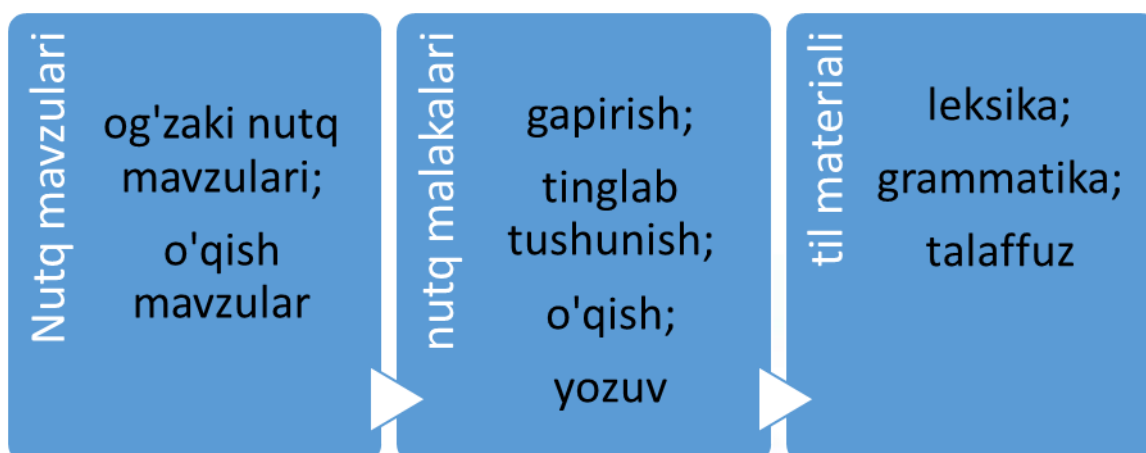
Demak, oʻqitish mazmuni uch (mavzu, malaka, material) tarkibli metodik tushunchadir. Uch tarkibli oʻqitish mazmunini metodist olim oʻz ijodiy faoliyatida yaratadi, muallim oʻquv sharoitida uni oʻquvchilarga amaliy faoliyatda oʻrgatadi, oʻquvchilar esa muallim rahbarligida darslik yordamida oʻzlashtiradilar. Chet til oʻqitish mazmuni tushunchasini mana bunday taʼriflash mumkin: muayyan mavzular doirasida chet til birliklarini qoʻllab, nutq malakalarining shakllanishini taʼminlashga moʻljallangan metodik hodisa”¹–deya taʼriflaydi. Shuningdek J.Jalolov chet til oʻqitish mazmuni tarkibi nutq mavzulari, nutq malakalari va til materialidan iborat ekanligini taʼkidlaydi(1.2.1-rasmga qarang).

¹ J.J.Jalolov. Chet til oʻqitish metodikasi

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

1.2.1-rasm. Chet til o'qitish mazmuni

Nutq mavzulari esa og'zaki nutq mavzulari va o'qish mavzularini o'z ichiga oladi. Nutq malakalari barchamizha ma'lum, tinglab tushunish, gapirish, o'qish va yozuvdan iborat. Til materiali leksika, grammatika va talaffuzdan tashkil topadi.

Tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirish, ularning tilshunoslik va kommunikativ ko'nikmalarini yaxshilashga qaratilgan kompleks jarayondir. Leksik kompetensiya, talabalar tili orqali o'z fikrlarini aniq, to'g'ri va samarali ifodalash uchun zarur bo'lgan so'z boyligi va so'zlashuv malakalarini o'z ichiga oladi. Buning mazmuni quyidagi asosiy jihatlardan iborat:

So'z boyligini oshirish:

- Talabalarga yangi so'zlar va iboralarni o'rgatish, ular o'qitilayotgan fanning asosiy tushunchalari va atamalarini to'liq tushunishi va ulardan to'g'ri foydalanishi zarur. Misol uchun, biologiya yoki kimyo kabi fanlar uchun maxsus leksik atamalarni o'rgatish muhim.

- Talabalar o'zlari kutib turgan texnik yoki ilmiy so'zlarni kundalik til bilan birgalikda o'rganishi lozim.

Tilning kontekstual va semantik tomonlarini rivojlantirish:

- So'zlar va iboralarning ma'nolarini aniq tushunish va kontekstga mos ravishda to'g'ri ishlatish talab qilinadi. Bu, masalan, ilmiy va texnik leksikaning muhim jihatidir, chunki ba'zi so'zlarning ma'nosi turli kontekstlarda o'zgarishi mumkin.

- Talabalar so'zning turli kontekstlarda qanday ishlatilishini o'rganishlari kerak.

O'qish va tinglash orqali leksik kompetensiyani mustahkamlash:

XORIJIY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

- Talabalar turli ilmiy va didaktik matnlarni o'qish orqali leksik boyliklarini kengaytiradilar. Kitoblar, maqolalar, ilmiy ishlar va turli materiallar ularning so'z boyligini oshirishga yordam beradi.

- Tinglash faoliyati orqali ilmiy va texnik materiallarni tushunish va ularga muvofiq so'z boyligini rivojlantirish ham muhim.

So'zlashuv va yozuvda leksik ko'nikmalarni qo'llash:

- Talabalar so'zlarni nafaqat o'qish va tushunish, balki ular bilan to'g'ri muloqot qilishda ham ishlatishlari zarur. Bu, masalan, ilmiy munozaralarda yoki laboratoriya ishlarida so'zlashuvdagi muvaffaqiyatni oshiradi.

- Yozma ishlar, jumladan, hisobotlar, dissertatsiyalar va ilmiy maqolalar yozish, talabalar leksik boylikni qo'llashda va aniq ifodalashda yordam beradi.

Leksik funksiyalarni o'rganish:

- Talabalar so'zlarning grammatika va sintaksisdagi o'rnini tushunishlari, ularning turli grammatik vazifalarda qanday ishlatilishini o'rganishlari kerak. Bu, masalan, predloglar, fe'llar va boshqa grammatika elementlarini qanday to'g'ri ishlatishni o'z ichiga oladi.

Kommunikativ kompetensiya rivojlanishi:

- Leksik kompetensiyani rivojlantirish, talabalar orasida samarali kommunikatsiyani tashkil etish va fikrlarni aniq, ravon ifodalash imkoniyatini yaratadi. Bu faqatgina til boyligini kengaytirish bilan cheklanmaydi, balki ularni muloqotda amaliyotga tatbiq etish imkoniyatini beradi.

Madaniyat va til o'rtasidagi bog'lanish:

- Leksik kompetensiya, til va madaniyat o'rtasidagi bog'lanishni ham inobatga oladi. Talabalar tilni o'rganish jarayonida, madaniy omillarni ham hisobga olishlari kerak, chunki ba'zi so'zlar va iboralar o'z mintaqaviy yoki madaniy kontekstiga qarab farq qilishi mumkin.

Umuman aytganda, tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirish ularning bilimlarini amaliyotda qo'llash, tahlil qilish va samarali kommunikatsiya qilish qobiliyatlarini oshirishga yordam beradi. Bu jarayon, tilni o'rganish va fanning maxsus atamalariga ega bo'lish bilan birga, umumiy til ko'nikmalarining yaxshilanishini ta'minlaydi.

Tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirish — bu o'qitish jarayonida talabalar tomonidan ham tabiiy fanlarga oid so'z boyligini va nutqiy ko'nikmalarni rivojlantirishga, shuningdek xorijiy tilda ham e'tibor qaratilgan jarayon. Biz, tabiiy yo'nalish talabalarining leksik kompetensiyasini rivojlantirish

XORIJY TILLARNI O'QITISHDA INNOVATSION YONDASHUVLAR NAZARIYANING AMALIYOTGA TATBIQI

mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

uchun turli vositalar va metodlarni qo'llash zarur, deya hisoblaymiz. Quyida leksik kompetensiyani rivojlantirish mazmuni va vositalariga oid asosiy jihatlar keltirib o'tganmiz:

Leksik kompetensiyani rivojlantirish mazmuni sifatida, so'z boyligini kengaytirish hamda talabalarning so'z boyligini oshirish — leksik kompetensiyani rivojlantirishning eng muhim jihati deb hisobladik. Bu so'zlarning to'g'ri ishlatilishi, turli kontekstlarda ularning ma'nolarini tushunish va ishlatish qobiliyatini oshirishni anglatadi. Tabiiy fanlar bilan bog'liq so'zlar, terminlar va iboralarni o'rgatish, ular haqida ma'lumot berish talabalar uchun foydali bo'ladi. Misol uchun, biologiya, kimyo, fizika, geografiya kabi fanlarda foydalaniladigan maxsus leksika va terminologiyani bilish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva, S. (2020). O'qitish jarayonida leksik kompetensiyani rivojlantirish metodikasi. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
2. Jumaniyozova, G. (2018). *Leksik kompetensiyaning ta'lim jarayonida ahamiyati*. O'zbekiston pedagogika jurnali, 3(21), 45-48.
3. Maksimova, N. (2019). Ta'limda til va leksik boyligni rivojlantirish metodlari. Tashkent: Universitet nashriyoti.
4. Salomov, S., & Tursunov, K. (2017). Interaktiv metodlar yordamida leksik kompetensiyani oshirish. O'zbekiston ta'limi, 5, 55-60.
5. Toshpulatova, R. (2021). Pedagogik texnologiyalar va ularning leksik rivojlanishdagi roli. Xalq ta'limi jurnali, 4(35), 67-71.
6. Shodmonov, A. (2018). Talabalar o'rtasida so'z boyligini oshirishning samarali usullari. O'zbekiston tilshunosligi va adabiyoti, 2(17), 102-108.
7. Rahimov, B. (2020). Ta'limda leksik boylig va kommunikativ kompetensiya. O'zbekiston pedagogika universiteti nashriyoti.
8. Zhumaniyazova, N.(2022). O'quv jarayonida leksik kompetensiyani rivojlantirishda didaktik yondashuvlar. Ta'lim va innovatsiyalar jurnali, 6, 54-59.